

ТРУБЕНКО І. А.

*Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького*

МЕТАФТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ПРОЗІ АНГЛІЙСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ

У статті йдеться про текстову реалізацію метафтонімії як одного з способів взаємодії метафори та метонімії у творах англійського модернізму, уточнено типологію концептуальних метафтонімічних моделей в їх художньому втіленні.

Ключові слова: метафора, метонімія, взаємодія, метафтонімія, англійський модернізм, концептуальні метафтонімічні моделі.

В статье речь идет о текстовой реализации метафтонимии как способа взаимодействия метафоры и метонимии в произведениях английского модернизма, уточнена типология концептуальных метафтонимических моделей в их художественном воплощении.

Ключевые слова: метафора, метонимия, взаимодействие, метафтонимия, английский модернизм, концептуальные метафтонимические модели.

This article focuses on the study of textual realisation of metaphonymy as the way in which metaphor and metonymy interact in English modernist fiction. The typology of conceptual metaphonymic models in their literary manifestation has been concretized.

Key words: metaphor, metonymy, interaction, metaphonymy, English modernism, conceptual metaphonymic models.

В останні роки спостерігається значна зацікавленість як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів до емоційної сфери людини у мовній картині світу [1;2;3]. Особливої уваги заслуговують дослідження емоцій в рамках когнітивної парадигми, що дає змогу глибше вивчити когнітивні підстави концептуалізації емоцій та механізми задіяні у їх репрезентації [4;5;6]. Важливим у цьому плані є розкриття мовних засобів реалізації емоцій саме у художньому дискурсі [1;2], який є відображенням лінгвокультурологічної специфіки емоційної концептосфери мови [2].

Незважаючи на значні досягнення лінгвістів у вивченні емоцій та емоційних станів у їх мовному та текстовому втіленні, нерозв'язаною залишається ціла низка проблем, які, зокрема,

Трубенко І. А.

стосуються взаємодії метафори та метонімії, а також виокремлення метафтонімічних моделей, що формують особливий пласт мовних засобів на позначення внутрішніх станів та процесів [3]. Таким чином, **актуальність** обраної теми обумовлена недостатнім вивченням концептуальних механізмів та структур, що лежать в основі емоцій у художньому дискурсі.

Мета цієї статті полягає у доповненні та виокремленні основних концептуальних метафтонімічних моделей на позначення емоцій та емоційних станів у прозі англійського модернізму.

Об'єктом дослідження є метафтонімії у творах В. Вулф та Д. Г. Лоуренса як представників англійського модернізму.

Предмет вивчення становлять метафтонімічні моделі, що є характерними для творів зазначених авторів.

Наукова новизна теми полягає у розбудові дослідження засобів концептуалізації емоційних станів й емоцій за допомогою метафори та метонімії, встановленні тенденцій взаємодії цих тропів в межах метафтонімії у художньому дискурсі.

Серед мовних засобів, які описують ті чи інші емоції, найпоширенішими є метафора та метонімія [4:130–136], [5:177]. При цьому увага лінгвістів зосереджена саме на “фізіологічній метафтонімії” як одного з випадків взаємодії цих концептуальних тропів [6:133]. Під “фізіологічною метафтонімією”, слідом за Ф. Унгерером та Х. Шмідтом, розуміємо метафору підгрунтя якої є метонімічна модель ‘фізіологічні прояви емоції замість емоції’ (The Physiological Effects Of An Emotion Stands For Emotion). Розповсюдженість цієї метафтонімії пояснюється тим, що саме фізіологічні симптоми відіграють важливу роль при зображенні концептуальної структури емоцій [6:131–133].

Так, Дж. Лакофф зазначає, що “емоції (як абстрактні поняття) здатні концептуалізуватися лише за допомогою їх зовнішніх фізіологічних виявів – відчуття, міміки, поведінки, температури тіла і т. п.” [4:525–526], тобто метонімічно. Наочним прикладом використання таких метафтонімії слугує фрагмент роману В. Вулф “Mrs. Dalloway”:

“Do you remember the lake?” she said, in an abrupt voice, under the pressure of emotion which caught her heart, made the muscles of her throat stiff, and contracted her lips in spasm as she said lake [12:67–68].

У зазначеному уривку в основі метафори *heart is a container for emotions* (серце є контейнер для емоцій) лежить фізіологічна метонімія *physiological effects of body* (фізіологічні вияви тіла) замість емоцій. У цьому разі йдеться про затвердіння м’язів та спазми (*muscles of her throat stiff, lips in spasm*) як вияв емоцій головної героїні роману.

У зображенні внутрішнього світу героїв в аналізованих фрагментах творів В. Вулф та Д. Г. Лоуренса теж простежуються спільні та відмінні риси. Спільним для цих письменників є опис внутрішнього світу людини шляхом позначення емоцій, переважно негативних, при цьому задіюються як *фізіологічні*, так і *тілесні метафтонімію*, основу яких складає позначення певних частин тіла людини, як *heart – серце, chest – груди, cheeks – щоки*. Різниця полягає у їх кількісному співвідношенні та варіативності метафтонімічних моделей на позначення емоцій чи емоційних станів у творах зазначених представників англійського модернізму.

Так, негативні почуття у проаналізованих текстових фрагментах В. Вулф (див. табл. 1.1.), з одного боку, відображають внутрішні фізіологічні зміни в організмі людини, які супроводжуються підвищенням температури тіла, тремтінням, спазмами, сльозами. З другого боку, негативні емоції призводять до змін у виразі обличчя – відчуваючи негативні емоції, людина хмурить брови [7:85–87] тощо. Зосередженість уваги автора на негативних почуттях та емоціях у цілому співпадає з загальною, відображеною в мовній та мовленнєвій творчості людського соціуму тенденцією реагувати перш за все на аксіологічно негативні факти [8:80].

Кількісне співвідношення фізіологічних метафтонімії у проаналізованих текстових фрагментах творів В. Вулф

симптоми	метафтонімії	
	кількість одиниць	приклади

<p>підвищення температури тіла</p>	<p>6</p>	<p><i>boiling with rage; her body burnt; our bodies burst into fires; bursting with anger; the hot and turbulent feelings which boiled and surged in her; hot painful feelings boiled within her</i></p>
<p>міміка</p>	<p>2</p>	<p><i>he was scrawling and frowning; he was screwing his face up</i></p>

У проаналізованих фрагментах творів Д. Г. Лоуренса для опису негативних емоцій використовуються фізіологічні метафтонімії (див. табл. 1.2.), які вказують на зовнішні вияви емоцій – нахмурювання брів, стискання губ та зміну кольору обличчя.

Поряд із фізіологічними метафтоніміями для експлікацій емоцій а емоційних станів як у Д. Г. Лоуренса, так і В. Вулф, задіюються тілесні метафтонімії. При цьому домінантними у проаналізованих фрагментах творів зазначених авторів є три метафтонімічні моделі: *серце є контейнер для емоцій, груди є контейнер для емоцій та щоки є контейнер для емоцій*. Спільним для В. Вулф і Д. Г. Лоуренса є зображення внутрішнього світу героя чи героїв за допомогою тілесної метафтонімії *серце є контейнер для емоцій (heart is a container for emotions)* та персоніфікованого осмислення серця як живого організму. Прикладом такої тілесної метафтонімії може слугувати уривок з роману В. Вулф “Mrs. Dalloway”:

[...] it almost broke my heart too, he thought; and was overcome with his own grief [12:67–68].

У зазначеному концептуальна метафора, в якій тілесний досвід (розбити що-небудь) переноситься на емоційний стан людини (страждати). Співвідносячись з концептуальною метонімією *частина тіла (серце) замість почуттів (страждань)* утворюються метафтонімія *серце є контейнер для емоцій*. Саме завдяки цій метафтонімії унаочнюються страждання одного з головних героїв

роману Пітера, пов'язані з відмовою Клариси на його пропозицію про одруження.

Таблиця 1.2.

Кількісне співвідношення фізіологічних метафтонімій у текстових фрагментах творів Д. Г. Лоуренса

метафтонімії симптоми	кількість одиниць	приклади
зміна виразу обличчя	15	<i>He knitted his brows angrily; he knitted his brows nervously; she knitted her brows because of some endless contest between them; he knitted his brows rather tense; he knitted his brows; she pursed her lips; a frown knitted his gloomy forehead; frowned with irritation; frowned; knitting his brows; etc.</i>
зміна кольору обличчя	10	<i>Joe's face became dark red; he reddened furiously; the pink in her arms, etc.</i>

З одного боку, вживання вище зазначених метафтонімій у обох авторів підтверджує думку про те, що в художній прозі модернізму головним завданням письменника вважалося відображення внутрішнього світу людини та його почуттів [9:4–5]. З другого боку, домінування моделі *серце є контейнер для емоцій* у проаналізованих текстових фрагментах В. Вулф і Д. Г. Лоуренса пов'язане з тим, що осмислення серця як вмістища емоцій є характерним явищем для англійської культури [10:195].

У В. Вулф, порівняно з Д. Г. Лоуренсом, метафтонімія *серце є контейнер для емоцій* трансформується за рахунок розширення у бік зазначення глибини — *серце є контейнер з великою глибиною (container with great depth)*, або відкритості — *серце є контейнер, відкритий для емоцій*. У першому випадку серце виступає як контейнер, що має дно, де розташовані найпотаємніші емоції людини [10:207], а у другому випадку, серце ніби розкривається для емоцій (див. табл. 1.3.).

Таблиця 1.3.

Варіації текстової актуалізації метафтонімії *серце є контейнер для емоцій* у текстових фрагментах творів В. Вулф

метафтонімії моделі	СЕРЦЕ Є КОНТЕЙНЕР З ВЕЛИКОЮ ГЛИБИНОЮ	СЕРЦЕ Є ВІДКРИТИЙ КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ
кількість вживання	4	2
приклади	<i>in the depth of her heart an awful fear; She pitied and despised them from the bottom of her heart; she saw in a flash to the bottom of Robert's heart</i>	<i>opened her heart, her private heart, gaped wide; open her heart to him</i>

Прикладом текстової реалізації метафтонімії *серце є контейнер, відкритий для емоцій* може слугувати фрагмент оповідання В. Вулф “The Dutchess and the Jeweller” (“Герцогиня і ювелір”):

“What can I do for you today?” said Olive, very softly. The Duchess opened her heart, her private heart, gaped wide [13:99].

У цьому уривку метафтонімія, в якій тілесний досвід (відкривати що-небудь) переноситься на емоційний стан людини

(букв. відкрити серце, тобто довіритись) має вихід у контекст всього оповідання, де вона набуває іронічного забарвлення з огляду на сумніви щодо ширості почуттів герцогині. Герцогиня і ювелір були друзями лише з виду. Ювелір розбагатів завдяки тому, що обманював покупців, продаючи їм крадений товар, а герцогиня, свідомо користуючись його прихильністю до її доньки, здає ювеліру фальшиві коштовності. Олівер знає про це, однак купляє в неї коштовності, щоб завоювати прихильність однієї з її доньок.

Інші дві тілесні метафтонімії, що слугують для експлікацій емоцій та емоційних станів головних героїв – *груди є контейнер для емоцій* (*breast is a container for emotions*) та *щоки є контейнер для емоцій* (*cheeks are a container for emotions*) – виокремлено лише в творах Д. Г. Лоуренса (див. табл. 1.4.).

Таблиця 1.4.

Кількісне співвідношення тілесних метафтонімії в текстових фрагментах творів Д. Г. Лоуренса

метафтонімії моделі	ЩОКИ Є КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ	ГРУДИ Є КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ
кількість вживання	3	2
приклади	<i>Gudrun's cheek was flushed with repressed emotion; her cheek flushed; egotism charged her cheeks with colour</i>	<i>athletic chest hid a strange, snowy sort of anger; emotions that he excited in his children's breasts</i>

Наведемо приклад актуалізації метафтонімії *груди є контейнер для емоцій* з оповідання Д. Г. Лоуренса “The Virgin and the Gipsy” (“Циган і незаймана”):

That powerful athletic chest hid a strange, snowy sort of anger [14:61].

У цьому уривку зазначена метонімічна модель вербалізується за допомогою словесної метонімії *грудна клітина (chest) → людина* та метафори-персоніфікації *гнів (anger) є володар людини (hide)*.

Контекстуальна зв'язаність метафтонімії з прикметником *athletic* (атлетичний) та оксимороном *snowy anger* (холодний гнів) розкриває не лише емоційний стан героя, й, ширше, образ самого персонажу з акцентом на його зовнішній вигляд. Тобто, герой з атлетичною статурою насправді є слабохарактерною людиною, цілком залежною від волі матері. У наведеному мікроконтексті метафтонімія набуває додаткової художньої значущості за рахунок контрарного переосмислення концептуальної метафори *емоція є підігріта речовина (emotion is a heated fluid) у злість (anger) є холод (snowy)*.

Прикладом опори на метафтонімічну модель *щюки є контейнер для емоцій* може слугувати фрагмент роману Д. Г. Лоуренса “Women in Love”, наприклад:

They worked on in a silence for some time, Gudrun's cheek was flushed with repressed emotion [15:23].

У наведеному уривку зазначена метафтонімія актуалізується в словесній метонімії *щюка (cheek) → людина* та метафорі *емоція (resentment) Є вибух (flush)*. Емоції головної героїні пов'язані зі спогадами про чоловіка, який був закоханий у неї, але їй не подобався, оскільки був жорсткою, самопевною людиною. Спогади про цього чоловіка викликали в героїні лише негативні почуття, які вона намагалася придушити (*repressed emotion*). Метафтонімія набуває художньої значущості завдяки акценту на негативних емоціях, які вже на самому початку роману стають своєрідним сигналом до формування образу персонажа в контексті всього твору.

У текстових фрагментах, поряд із тілесними метафтоніміями, було виокремлено цілком специфічну для аналізованих творів В. Вулф метафтонімію *свідомість є контейнер для емоцій (mind is a container for emotions)*, що слугує загалом для експлікації емоцій та емоційних станів того чи іншого персонажа. Цю метафтонімію назвемо *інтелективною*, що ґрунтується на метонімічній моделі *частина (розум) замість цілого (голови)*.

Інтелективна метафтонімія в розглянутих текстових фрагментах набуває художньої значущості завдяки її входженню до одного з ключових мотивів творів В. Вулф, на думку якої, письменники-модерністи повинні цікавитись тим, що відбувається у свідомості

людини, а не тим, що діється навкруги [11:101]. В. Вулф зазначає: “Свідомість отримує міради вражень – тривіальних, фантастичних, швидкоплинних, закарбованих гостротою сталі. Вони з усіх сторін проникають у свідомість безперервним потоком незлічених атомів, осідаючи, приймають форму понеділка чи вівторка, при цьому акцент може змінюватись – важливий момент вже не тут, а там, тому, якби письменник був вільною людиною, а не рабом, якби він міг опиратись на власні почуття, а не на умовності, тоді не було б а ні сюжету, а ні комедії, а ні трагедії, а ні любовного конфлікту, а ні розв’язки у традиційному стилі [...]” [11:99].

Наочним прикладом реалізації інтелективної метафтонімічної моделі *свідомість є контейнер для емоцій* слугує фрагмент оповідання “The Woman in the Looking Glass” (“Жінка у дзеркалі”), наприклад:

It was a profounder state of being that one wanted to catch and turn to words, the state that is to the mind what breathing is to the body, what one calls happiness or unhappiness [...] her mind then was filled with tenderness and regret [13:91–92].

У цьому текстовому фрагменті зазначена метафтонімічна модель вербалізується за допомогою словесної метонімії *свідомість (mind) → людина* та метафори *свідомість є контейнер для емоцій (tenderness, regret)*.

Отже, у творах представників англійського модернізму пріоритет надається чуттєво-емоційній сфері чи внутрішньому світу людини, в якому на перший план виходять негативні почуття, що відбивається у використанні фізіологічних та тілесних метафтонімії. Паралельно для В. Вулф велике значення має світ людського пізнання, тобто її свідомість, що підтверджується використанням в творах авторки інтелективних метафтонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харкевич Г. І. Особливості текстового втілення довготривалого емоційного стану тривоги персонажа в сучасній англійській мові / Г. І. Харкевич // Наука і сучасність: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Т. 52. – С. 239–252. 2. Юсева Ю. В. Механізми вербалізації

емоционального состояния литературного персонажа в англоязычной художественной прозе: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Ю. В. Юсева. – М., 2011. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/mekhanizmy-verbalizatsii-emosionalnogo-sostoyaniya-literaturnogo-personazha-v-angloyazychno>. 3. Будянская О. О. Сопоставление средств описания эмоций в английском и русском языках [Электронный ресурс] / О. О. Будянская // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып. 2. – 2002. – Режим доступа: <http://tpl1999.narod.ru/WEBLSE2002/BUDMYAGKOVALSE2002.HTM>. 4. Лакофф Джордж. Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф; [пер. с англ. И. Б. Шатуновский]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура). 5. Толстова О. Л. Когнітивна мотивація соматичних фразеологізмів іспанської мови / О. Л. Толстова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. лінгв. ун-т. / від. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Вип. 29. – С. 174–181. 6. Ungerer F. Conceptual metaphors and metonymies / Friedrich Ungerer, Hans Schmid // An Introduction to Cognitive Linguistics. – New York : Longman, 1999. – P. 114–155. 7. Кузнецова Д. Ю. Номінативне поле "вираз обличчя" в сучасному англомовному художньому дискурсі: емотивний та прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Д. Ю. Кузнецова. – К., 2009. – 20 с. 8. Колесник Д. М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Колесник Дарья Михайловна. – Черкассы, 1996. – 227 с. 9. Дудова Л. В. Модернизм в зарубежной литературе: учеб. пособие по курсу "История зарубежной литературы XX века" / Дудова Л. В., Михальская Н. П., Трыков В. П. – 5-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 240 с. 10. Niemeier S. Straight from heart – metonymic and metaphorical explorations / Susanne Niemeier // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective / ed. by Antonio Barcelona. – Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 195–213. 11. Woolf V. Modern Fiction / Virginia Woolf // Virginia Woolf : a study of the short fiction / Dean R. Baldwin. – Boston : TWAYNE PUBLISHERS, 2001. – 156 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Woolf V. Mrs. Dalloway and Essays / Virginia Woolf. – Moscow: Raduga Publishers, 1984. – 396 p. 13. Woolf V. A Haunted House and Other Short Stories / Virginia Woolf. – San Diego, etc. : Harvest Book, Harcourt, 1972. – 148 p. 14. Lawrence D. H. The Virgin and The Gipsy / D. H. Lawrence. – NY.: Penguin Books, 1978. – 90 p. 15. Lawrence D. H. Women in Love [novel] / D. H. Lawrence. – L.: Penguin Books, 1996. – 542 p.